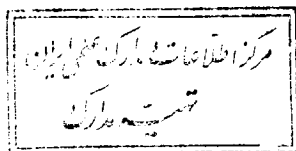

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه تهران
دانشکده حقوق و علوم سیاسی
دوره کارشناسی ارشد رشته علوم سیاسی

۱۴ / ۱۱ / ۱۳۷۴

موضوع رساله

**اندیشه های سیاسی سید قطب و
تأثیر آن بر جنبشهای اسلامی معاصر مصر**

استاد راهنما: دکتر جواد طباطبایی
استاد مشاور: دکتر صادق زیبا کلام

تحقیق از: احمد حکیمی پور

بهمن ۱۳۷۳

فهرست عناوین

۳	مقدمه و طرح موضوع
۵	بخش اول: اندیشه‌های سیاسی سید قطب
۵	فصل اول زمینه‌ها
۵	الف. زندگی‌نامه سید قطب (۱۹۶۶ - ۱۹۰۶ میلادی)
۹	ب. زمینه‌های اجتماعی و سیاسی تکوین اندیشه‌های سید قطب
۱۳	ج. مفاهیم اساسی اندیشه‌های سیاسی سید قطب
۱۸	فصل دوم جاهلیت
۱۸	الف. نفی وضع موجود
۱۹	ب. جاهلیت و ویژگی مشترک نظام‌های موجود جهان
۲۷	فصل سوم جهاد (کیفیت تغییر وضع موجود)
۲۸	الف. مرحله تکوین (بنای عقیده)
۳۳	ب. مرحله قیام (برقراری عقیده)
۴۳	ج. رادکالیزیم سید قطب
۵۲	فصل چهارم جامعه آرمانی و ویژگیهای آن از دیدگاه سید قطب
۵۳	الف. برداشت سید قطب از اسلام
۶۳	ب. ویژگیهای سیستم آرمانی اسلام از دیدگاه سید قطب
۷۲	فصل پنجم برخی دیگر از افکار سیاسی سید قطب

- ۷۲ الف. عدالت اجتماعی از نظر سید قطب
 ۷۵ ب. عنصر مصلحت عمومی در اندیشه سید قطب

بخش دوم: تأثیر اندیشه‌های سید قطب بر جنبشهای اسلامی معاصر

- ۸۲ مصر و عکس‌العملهای مخالف
 ۸۵ فصل اول گروههای الهام گرفته از اندیشه‌های سید قطب
 ۸۶ الف. جماعة المسلمین (التکفیر و الهجره)
 ۸۶ ۱. تاریخچه شکل‌گیری و اقدامات گروه
 ۹۲ ۲. اندیشه‌های گروه جماعة المسلمین
 ۱۰۱ ب. سازمان آزادیبخش اسلامی (منظمة التحرير الاسلامی)
 ۱۰۱ ۱. تاریخچه تشکیل و اقدامات گروه
 ۱۰۳ ۲. اندیشه‌های سازمان آزادیبخش اسلامی
 ۱۰۵ ج. سازمان جهاد (منظمة الجهاد)
 ۱۰۵ ۱. تاریخچه و عملکرد گروه
 ۱۱۳ ۲. اندیشه‌ها و تفکرات سازمان جهاد
 ۱۲۵ د. جماعة الاسلامیه (انجمنهای اسلامی دانشجویان)
 ۱۳۰ هـ. قطبی‌ها

- ۱۳۲ فصل دوم عکس‌العملهای مخالف در برابر اندیشه‌های سید قطب
 ۱۳۲ الف. اخوان المسلمین نوین
 ۱۴۰ ب. سوسیالیستها و نیروهای چپ
 ۱۴۲ ج. علمای الازهر

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

- ۱۵۴ منابع و مأخذ
 ۱۵۴ الف. منابع فارسی
 ۱۵۵ ب. منابع عربی

مقدمه و طرح موضوع

«جامعهٔ اخوان المسلمین» یکی از جریانات سیاسی و اعتقادی قوی قرن اخیر در جهان اسلام، خصوصاً در کشورهای عربی است. این گروه که بدنبال اصلاح و احیای حقیقت دین اسلام و به تبع آن جوامع مسلمین است، در درون خود چند چهرهٔ نظریه پرداز و ایدئولوگ دارد که بدون شک «سید قطب» در صدر این افراد قرار می‌گیرد.

اساساً پس از ترور «حسن البنا» بنیانگذار اخوان المسلمین در سال ۱۹۴۹ میلادی و متعاقب آن غیرقانونی اعلام شدن فعالیت آنها از سوی حکومت وقت مصر، این نوشته‌ها و نظریه پردازیهای سید قطب است که حیات نهضت اخوان را زنده نگه‌میدارد.

سید قطب را برخی مدافع اسلام اصیل قلمداد کرده‌اند. او بین سالهای ۱۹۵۱ تا ۱۹۶۶ هشت اثر در بارهٔ اندیشه اسلامی منتشر کرده که پنج تای آنها در زندان و در شرایط سخت حاکم بر اردوهای کار به رشته تحریر درآورده است. و بدین ترتیب نقش عظیمی را در پرکردن خلاء ایدئولوژیک بقایای اخوان بعهده می‌گیرد. اعتقاد به ضرورت زدودن عناصر بیگانه از اسلام و تبدیل آن از یک دین راکد به نیرویی محرک و پویا و بالاخره زمینهٔ ایجاد یک جامعه منطبق با اصول اساسی اسلام از بارزترین خصوصیات اندیشهٔ اوست.

امروزه بازتاب اندیشه‌های سید قطب در جهان اسلام بوضوح نمایان است. خصوصاً کتاب «معالم فی الطریق» (نشانه‌های راه)، آخرین اثر وی بصورت مانیفست اغلب

جنبشهای اسلام‌گرا درآمده است. هر چند علمای الازهر این اثر را بعنوان یک بدعت محکوم کردند؛ ولی بطور قطع معالم فی الطریق دروازه رسیدن به ایدئولوژی جنبشهای اسلامی در دهه‌های ۷۰ و ۸۰ میلادی می‌باشد. بقول زینب الغزالی: «اگر میخواهید بدانید چرا سید قطب به دار آویخته شد کتاب معالم فی الطریق را بخوانید.»^۱

جنبش‌های اصول‌گرای اسلامی معاصر علی‌الخصوص در جامعه مصر هر کدام با برداشت و تفسیر خاص خود از کتاب اخیر سید قطب تاکتیکهای خاص را برای خود برگزیده‌اند. مانند گروه «جهاد اسلامی»، «جماعة المسلمین» (التکفیر و الهجره)، «سازمان آزادیبخش اسلامی»، «جماعة الهدایه» و ...

آثار ترجمه شده سید قطب به زبان فارسی نیز نقش مؤثری در تکوین انقلاب اسلامی ایران داشته است و عمدتاً توسط کسانی ترجمه گردیده‌اند که پس از پیروزی انقلاب در رده‌های بالای رهبری و مدیریت جمهوری اسلامی قرار گرفته‌اند.

در این تحقیق سعی شده است با مراجعه به آثار مختلف سید قطب و بررسی آنها برداشت خاص وی از اسلام بصورت یک چهارچوب فکری ارائه گردد. و بدنبال آن بازتاب اندیشه‌های وی در جامعه معاصر مصر و بر روی جنبشهای اسلامی مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۱- زینب الغزالی، ایام من حیاتی (روزهایی از زندگی من)، بیروت و قاهره، ۱۹۷۹، ص ۱۱۵.

بخش اول

اندیشه های سید قطب

فصل اول

زمینه ها

الف. زندگی نامه سید قطب (۱۹۶۶ - ۱۹۰۶ میلادی):^۱

سید قطب بر خلاف حسن البنا نه رهبر افراد بود و نه سازمان دهنده یک گروه، بلکه تنها یک ادیب بشمار می رفت که طی پانزده سال آخر عمرش ایدئولوگ اخوان المسلمین گردید. حوادث عمده زندگی او نشاندهنده سیر زندگی یک مصری متعلق به قرن بیستم است که تصمیم می گیرد به اخوان المسلمین بپیوندد.

سید قطب در سپتامبر ۱۹۰۶ در شهرستان موشا در ایالت اسیوط در مصر وسطی بدنیا آمد. او به خانواده ای از نجای روستایی که از نظر مالی در تنگنا قرار گرفته بودند، تعلق

۱- برای این قسمت از بحث از کتاب پیامبر و فرعون، نوشته ژیل کوپل، ترجمه حمید احمدی، تهران: انتشارات کیهان، ۱۳۶۶، ص ۳۵ به بعد استفاده شده است.

داشت. در این روستای بزرگ جمعیتی مختلط از مسلمان و مسیحی و مزارع کوچک و فراوان خانوادگی، دو سیستم آموزش هم سطح یعنی مدارس دولتی از یک طرف و مدارس دینی (مکتب) از طرف دیگر به چشم می‌خورد. گرچه دو تن از وابستگان خانواده مادری اش فارغ‌التحصیل الازهر بودند، اما خود سید به مدرسه دولتی فرستاده شد. او هنگام تحصیل موقت در مدرسه قرآنی (مکتب) از وقوع حادثه‌ای بشدت ترسید و به این جهت تصمیم گرفت پیش از رسیدن به سن ده سالگی قرآن را حفظ کند.

پدرش الحاج قطب ابراهیم نماینده حزب ملی مصطفی کامل در موشا و یکی از مشترکین «اللو» نشریه ارگان حزب بود. سید قطب بدلیل برپایی جلسات مکرر خصوصی در خانه پدرش در نوجوانی، یک فرد آگاه به مسائل سیاسی شد و ضمن طرفداری از ناسیونالیسم ضد انگلیسی، مطبوعات و آثار جهانی را از کتابفروشی‌های دوره‌گرد محلی تهیه می‌کرد و می‌خواند. خانواده او تصمیم گرفت قطب را بدلیل استعداد فراوانش پس از فارغ‌التحصیل شدن از مدرسه موشا در ۱۹۱۸، به قاهره بفرستد.

اما قطع ارتباطها به دلیل انقلاب ناسیونالیستی ۱۹۱۹ باعث شد فرستادن سید به قاهره تا سال ۱۹۲۱ به تعویق بیافتد. سید، چهار سال بعدی را نزد عموی روزنامه‌نگارش که طرفدار حزب وفد بود در حومه‌های پایتخت گذراند. در سال ۱۹۲۵ در دانشکده تربیت معلم ثبت نام کرد. پس از فارغ‌التحصیل شدن در سال ۱۹۲۸ و ۱۹۲۹ در کلاسهای آمادگی دارالعلوم مؤسسه تربیت معلم جدیدی که از ۱۸۷۲ برای جبران نقایص دانشکده آموزشی الازهر تأسیس شده بود حضور یافت. او در سال ۱۹۳۰ بطور رسمی از مؤسسه پذیرش گرفت و در سال ۱۹۳۳ در سن ۲۷ سالگی فارغ‌التحصیل شد. حسن البنا نیز در فاصله سالهای ۱۹۲۳ و ۱۹۲۶ در دارالعلوم درس خوانده بود.

سید برای شانزده سال به استخدام وزارت معارف عمومی مصر درآمد. او دوران تدریس خود را در استانهای اطراف آغاز کرد، اما بعداً به حلوان در اطراف پایتخت منتقل

شد و تصمیم گرفت در آنجا به همراه مادر، دو خواهر و برادرش زندگی کند. از ۱۹۴۰ تا ۱۹۴۵ بازرس وزارتخانه بود. طی این مدت طرحهای زیادی برای اصلاح سیستم آموزش مصر ارائه داد که همواره به داخل کیسه مخصوص کاغذ باطله مقامهای ارشد او انداخته میشد.

سید قطب در زندگی اش یک ادیب نیز به شمار می‌رفت، در واقع زندگی ادبی و روشنفکری او عمیقاً در اثر برخورد با محمود عباس عقاد یکی از پیشوایان ادبی آن عصر مصر شکل گرفت. تکامل سید قطب نیز به عقاد شبیه بود: ابتدا عضو حزب وفد بود سپس آن را رها کرد، اما تا سال ۱۹۴۵ علاقمندی به سیاستهای آن را حفظ کرد.

بهرحال تا پایان جنگ جهانی دوم عمدتاً نقد ادبی می‌نوشت. او سهم فعالی در مباحثات دهه‌های ۱۹۳۰ و ۱۹۴۰ داشت. سبک کوبنده اش او را بعنوان یک طرفدار اهل بحث و جدل (بویژه علیه طه حسین) معروف کرد. پس از سال ۱۹۴۶ از محمود عقاد و مکتب او فاصله گرفت. در سال ۱۹۴۵، که احزاب سیاسی را رها کرد (زیرا آنها را بقایای دوران قدیم می‌شمرد)، موضوع اصلی مقالاتش از ادبیات به ناسیونالیسم، حوادث سیاسی و مسائل اجتماعی تبدیل شد. تلاشهای او چنان پر تب و تاب بود که ملک فاروق را به وحشت انداخت. شاه می‌خواست او را زندانی کند، اما سید بخاطر تماسهای گذشته اش با طرفداران حزب وفد، توانست از حبس بگریزد، در عوض او را بطور غیر رسمی به تبعید فرستادند. سید را در ۱۹۴۸ برای اقامتی نامحدود به ایالات متحده آمریکا فرستادند. تا از طرف وزارت معارف عمومی به مطالعه سیستم آموزش آمریکا پردازد. ظاهراً امید می‌رفت که با طرز تفکری به طرفداری از آمریکا به مصر برگردد، اما این تجربه، او را در عوض به اسلام و سپس به اخوان المسلمین نزدیکتر کرد. در کشوری که به بیچارگان رحم نمی‌شد، دلار مورد ستایش قرار می‌گرفت و ارزشهای مورد نظر او جایی در آن نداشت، شاهد بود که چگونه به دنبال ترور حسن البنا شادی و شغف همه جا را فرا گرفت. پس از بازگشت

از امریکا در تابستان ۱۹۵۱، آنچنان به سختی جامعه آمریکا را تقبیح کرد، که مجبور شد از وزارت معارف عمومی استعفا کند. پس از آن بیش از گذشته، با اخوان المسلمین رابطه برقرار کرد، و سرانجام در چهل و پنج سالگی از طریق صالح عشاوی به عضویت اخوان درآمد.

این امر برای سید قطب همانند بریدن کامل از گذشته بود، چنانکه بعداً خود او گفته بود: «من ۱۹۵۱ متولد شدم.» او در ۱۹۵۲ به عضویت شورای رهبری اخوان المسلمین (مکتب الارشاد) درآمد و رئیس اداره تبلیغات (نشر الدعوه) شد. در فاصله ماههای پیش و پس از انقلاب ۱۹۵۲، یعنی دوران برگزاری ماه عسل کوتاه مدت میان افسران آزاد و اخوان المسلمین، سید قطب بطور منظم با ناصر ملاقات میکرد. در کشاکش بعدی میان اخوان المسلمین و افسران آزاد، سید قطب طرف هضیبی مرشد عام اخوان را گرفت و در نتیجه سه ماه اول سال ۱۹۵۴ را در زندان گذراند. در سوم ژوئیه ۱۹۵۴ هضیبی او را به عنوان سر دبیر «الاخوان المسلمون» روزنامه‌ای که انتقادات هضیبی از جناحهای مخالف درون اخوان را منعکس می‌کرد برگزید. تنها ۱۲ شماره از این روزنامه منتشر شد.

در ۲۶ اکتبر بدنبال ترور نافرجام ناصر بدست یکی از اعضای اخوان المسلمین بهانه لازم برای یکسره کردن کار اخوان بدست رژیم حاکم افتاد. سید قطب نیز همانند اغلب مبارزان اخوان دستگیر شد و بسختی و بطور بیرحمانه‌ای مورد شکنجه قرار گرفت. در ۱۳ ژوئیه ۱۹۵۵، پس از یک محاکمه مضحک، به بیست و پنج سال زندان با اعمال شاقه محکوم شد.

شرایط بازداشت او نسبتاً انعطاف‌پذیر بود و به او امکان و قدرت داد تا کتاب «فی ظلال القرآن» تفسیر معروف خود از قرآن و نیز چند اثر دیگر را بنویسد. در سال ۱۹۶۲ شروع به نوشتن اولین بخشهای «معالم فی الطریق» کرد، و آنها را میان گروههایی که در

اطراف خواهر مسلمان زینب الغزالی جمع می‌شدند پخش نمود^۱

پس از آزادی از زندان در سال ۱۹۶۴ به فردی تبدیل شد که بقایای طرفداران و حامیان اخوان در اطرافش گرد آمدند. در نوامبر ۱۹۶۴ کتاب معالم فی الطریق توسط انتشارات و هبه چاپ شد و به محض اینکه به بازار آمد ممنوع اعلام شد، «اما رئیس جمهوری که تمام کتابهای ممنوعه را می‌خواند، وقتی نسخه‌ای از کتاب را خواند مقامات سانسور را گرد آورد و گفت دلیلی برای ممنوعیت این کتاب وجود ندارد»^۲ بدین ترتیب معالم فی الطریق پس از پنج بار تجدید چاپ دوباره ممنوع شد.

هنگامی که ناصر در اوت ۱۹۶۵ اعلام کرد توطئه جدید اخوان المسلمین کشف شده است، سید قطب بعنوان رهبر اصلی آن دوباره دستگیر شد. به گفته پلیس نسخه‌های کتاب معالم در تمام جستجوهای پلیس بدست آمده است. پس از یک محاکمه کوتاه که در آن متهمین بر اثر شکنجه در هم شکسته بودند او و دو تن از همکارانش به مرگ محکوم شدند. سپس هر سه تن در سپیده دم ۲۹ اوت ۱۹۶۶ به دار آویخته شدند. مطبوعات عکسهای سید قطب را اندکی قبل از مرگ در حالی که چهره‌اش بر اثر یک لبخند ملایم و چشمان نافذ، نورانی شده بود چاپ کردند.

ب. زمینه‌های اجتماعی و سیاسی تکوین اندیشه‌های سید قطب:

برای درک بهتر اندیشه‌های سیاسی «سید قطب» ناگزیر بایستی در حد لازم به شرایط اجتماعی و سیاسی مقطع خاصی از تاریخ سیاسی جامعه مصر که سید قطب در آن فضا نشو و نما کرده است پرداخته شود. چرا که فهم هر اندیشه‌ای فارغ از ظرف زمانی و مکانی

۱- زینب الغزالی، پیشین، ص ۵۶.

۲- عبدالله امام، عبدالناصر و اخوان المسلمین، قاهره، ۱۹۸۰، ص ۸۲.

خاص خود ناممکن و یا ناقص خواهد بود. بدون شک درک اندیشه‌های سیاسی قطب نیز از این قاعده مستثنی نمی‌باشد.

مرگ «حسن البنا» در ۱۲ فوریه ۱۹۴۹ برای اعضای «اخوان المسلمین» تراژدی غیر قابل تصویری بود، هیچکدام از دستگیری‌ها و بدام افتادند برای افراد گروه اخوان و شاخه‌های مختلف آن توسط حکومت بیش از ترور رهبر آن، بر کلیت جنبش اسلامی اخوان تأثیر نگذاشت.

تعیین «حسن الهضیبی» به جانشین «حسن البنا» نتیجه سازشهای مختلف میان دربار و اخوان از یک طرف، و میان خود اعضای اخوان المسلمین از طرف دیگر بود. این مسائل بر انسجام اخوان تأثیر معکوس گذاشت و باعث بوجود آمدن خلاء ایدئولوژیک در سازمان شد.^۱

بین سالهای ۱۹۴۵ تا ۱۹۵۴ میلادی آثار زیادی توسط اعضای اخوان المسلمین و یاران غیر عضو نوشته شد، که همگی آنها در پی ادامه کار مرشد شهید خود (حسن البنا) در نوشته‌های خود بودند، زیرا مرشد عام اخوان بندرت اثری از افکار خود را بصورت نوشته باقی می‌گذاشت.

تنها اثر کتبی مهم حسن البنا، شرح زندگی او تحت عنوان «مذاکره الدعوه و الداعیه» (خطرات دعوی و دعوت‌کننده) و مجموعه نامه‌های او بود. این تعداد اثر برای مقابله با مشکلات و رویارویی‌های اعضای اخوان پس از او، بویژه زمانی که در سال ۱۹۵۴ تحت تعقیب و آزار قرار گرفتند کافی نبود.

تا سال ۱۹۵۲ در آثار آنها کشور انگلستان به عنوان دشمن معرفی میشد و بعضی از اخوان، دربار و سرمایداری را نیز به آن می‌افزودند، اما اکنون دولت مصری و اسلامی

۱- ژیل کوپل، پیشین، ص ۳۳.

«افسران آزاد» بود که آنها را به مصیبت بزرگ ۱۹۵۴ دچار کرد. آنها دارای هیچ ابزار ایدئولوژیک نبودند تا بتوانند به کمک آن رژیم جدید را بر اساس اندیشه‌ها و عقاید و معیارهای اسلامی تحلیل کنند.

اما این سید قطب بود که توانست با نوشتن کتابهای خود در زندان در فاصله سالهای ۱۹۵۴ (زمانی که برای نخستین بار دستگیر شد) و ۱۹۶۴ این خلاء ایدئولوژیک را پر کند، او در سال ۱۹۶۴ اندکی پس از آزادی بار دیگر دستگیر شد و در سال ۱۹۶۶ محاکمه و به مرگ محکوم شد.^۱

البته آثار «ابو الاعلی المودودی» در شکل‌گیری تفکرات قطب بی‌تأثیر نبوده است. خصوصاً در آثار او آخر عمر سید قطب که در زندان تدوین می‌گردید این تأثیر بوضوح دیده می‌شود. در این باره محمد حسنین هیکل چنین می‌نویسد:

اندیشه‌ها و نوشته‌های «ابو الاعلی المودودی» در شرایطی به مصر رسید که بقایای اخوان المسلمین در معرض فشار شدیدی قرار گرفته بودند. بسیاری از آنان در زندانها از شرایط سختی رنج می‌بردند. اندیشه‌های اسلامی سلفیه که با روی باز به تمامی میراث اسلامی و با نگاهی توحیدی به وسعت جهان اسلامی در مصر نشأت گرفته بود، اینک از طریق پاکستان در پوشش انزواطلبانه و خشک به مصر بازگشته است. وجود شرایط سخت، جو مناسبی برای این بازگشت انقلابی همراه با منطق و انگیزه‌های خاص آن بود.

استاد «قطب» از شمار کسانی بود که در زندان‌های مصر تحت تأثیر این دعوت قرار گرفتند. ظاهراً نوشته‌های «المودودی» به نوعی از

۱- همان، ص ۳۳ و ۳۵.

دیوارهای زندان گذشت و بدست او رسید. مشتاقانه به خواندن پرداخت و مستعد تفاعل و انجام اضافاتی روی آنها بود. «سید قطب» در زندان، خود و تمام اصول‌گرایی اسلامی را در مرحله استضعاف می‌دید و در پشت دیوارها چشم به مرحله دوم یعنی جهاد دوخت، در آن فاصله در ذهن وی اندیشه‌های دو کتاب تبلور یافت: فی ظلال القرآن و معالم علی‌الطریق.

... «نوشته‌های سید تأثیرهای خود را داشت، آنچه به رواج این تأثیر کمک کرد این بود که اخوان المسلمین کل اندیشه‌های انقلاب مصر را نپذیرفته بودند. اندیشه‌های این انقلاب در باره مساوات و از میان بردن تفاوت‌های میان طبقات با «نص» قرآن کریم و «جعلنا بعضکم فوق بعض درجات» در تعارض می‌نمود. سلطه شوروی فرماندهی انقلاب نیز تجسمی از حاکمیت بشر جلوه می‌کرد. به سیاست انقلاب مصر بویژه در رابطه با روابط با شوروی که کشوری ملحد بحساب می‌آید اعتراضهای اساسی داشتند.»^۱

قطب در محیط سوسیالیزه مصر، که سیستمی رسمی و قانونی بود و مخالفت با آن غیر قانونی احساس محدودیت می‌کرد، و مخالفت‌های او اکثراً برای زدودن پیرایه‌های اسلام و آرایه اسلام واقعی و اصیل و یافتن و آرایه عیوب سیستم‌های بیگانه و پیدا کردن منشاء و سرچشمه‌های تاریخی آن بود تا ثابت کند شرایط و عوامل روحی و اجتماعی ... غرب و شرق متفاوت است و نباید سیستم‌ها و رژیم‌های آنان را به عاریت گرفت. معالم فی‌الطریق آخرین اثر سید قطب رژیم ناصر را در شرایط بسیار سخت، از دیدگاه

۱- محمد حسنین هیکل، پائیز خشم؛ ترجمه محمد کاظم موسایی، تهران: امیرکبیر، ۱۳۶۳، ص ۲۲۷.

فردی که تنها اردوگاههای متمرکز را می‌شناسد توصیف می‌کند، از نظر قطب، رژیم ناصر نوعی رژیم جاهلی یا متعلق به دوران جاهلیت و وحشیگری قبل از اسلام است و این توصیف رژیم را از قلمرو اسلام خارج می‌کند.

بهرحال «سید قطب از جمله افراد انگشت‌شماری است که توانسته با درک روح زمان و آشنایی با مسائل اجتماعی و اوضاع بین‌المللی، مسائل اسلامی را به سبک روز و به شکل کتابهای سیستماتیک، و بنام یک ایدئولوژی زنده و ارزنده جهانی، در مقابل مکتبهای اجتماعی و سیاسی و اقتصادی کمونیسم، سوسیالیسم، کاپتالیسم دنیا عرضه داشته و دنیا را متوجه خود سازد»^۱.

ج. مفاهیم پایه‌ای اندیشه‌های سیاسی سید قطب:

قبل از اینکه اندیشه‌های سید قطب بررسی شود به چند مفهوم اساسی که اندیشه‌های سیاسی سید بر مبنای آنها شکل گرفته اشاره مختصری می‌شود و معانی این مفاهیم از زبان خود وی بیان می‌گردد.

۱ - جاهلیت: این مفهوم یکی از مفاهیم کلیدی نظام فکری سید قطب را تشکیل می‌دهد و جاهلیت را در برابر اسلامیت قرار داده و با استدلال اینکه هیچ‌یک از جوامع و نظام‌های سیاسی موجود اسلامی نیستند همه آنها را جاهلی و در مرحله‌ای از جاهلیت قرار داده و معتقد است که بایستی همه نظام‌های جاهلی موجود برچیده شوند که در جای خود به بحث آن خواهیم پرداخت:

جاهلیت تنها عبارت از حرکتی که به چشم دیده شوند و به

۱- از مقدمه ترجمه کتاب عدالت اجتماعی در اسلام نوشته سید قطب؛ ترجمه هادی خسرو شاهی و محمد علی گرامی. تهران: شرکت سهامی انتشارات، ۱۳۵۳، ص ۲۹.